

ДЕЯКІ ЗГАДКИ ПРОЯВУ ФІЗИЧНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ МІФОЛОГІЇ

Андрій МАНДЮК, Юрій ПЕТРИШИН

Львівський державний університет фізичної культури

Мета дослідження. Оцінка українського прозового фольклору як відобразника ставлення народу до прояву фізичних можливостей та вмінь людини.

Завдання дослідження.

1. Дослідити факти згадок прояву різноманітних фізичних якостей в українській фольклорній прозі.
2. Визначити, з чим, насамперед, в прозовому фольклорі пов'язувався хороший фізичний розвиток людини.

Методи дослідження:

- контент – аналіз;
- метод логічних висновків;

Анотація. В статті аналізуються особливості відображення в українських міфах, легендах та казкових оповіданнях прояву різноманітних фізичних можливостей. Також, в статті досліджуються причини та першоджерела, що зумовили виникнення саме таких описів діяльності людини, що вимагала володіння певними морально – вольовими та фізичними якостями. Okремо згадуються давні ініціації та їх зв'язок з міфологією та прозовим фольклором.

Ключові слова. сила, фізичні якості, міфологія, ініціація.

Постановка проблеми. У 1989 р. Генеральна конференція ООН з питань освіти, науки та культури на 25 сесії в Парижі прийняла рекомендацію для держав - членів ЮНЕСКО про збереження традиційної народної культури. В цій рекомендації вказувалось на заохочення стосовно проведення досліджень з традиційно-побутової культури з метою створення системи її виявлення та обліку (збирання, каталогізації, письмового фіксування).

Очевидно, що в цьому контексті можна говорити і про явище фольклору, зокрема, про таку його складову як прозовий фольклор.

Регулярні записи творів усної народної словесності почались лише у XVIII-XIX ст. Тому, зрозуміло, що багато з архаїчних верств фольклорної традиції втрачено. Але збережений матеріал, що записаний пізніше, багатий численними змістовими, образними елементами глибокої давнини. У різних жанрах українського фольклору, особливо обрядового, казкового, дослідники простежують відгомін побутово-звичаєвих відносин родового ладу, реалій укладу життя, суспільного устрою, історичних подій часів Київської Русі, татаро-монгольського лихоліття, пізнього середньовіччя, епохи литовсько-польського поневолення України, Козаччини. Найбільшою мірою твори фольклору відображають важливі події, характерні аспекти, явища суспільно-політичного і соціального буття, побуту народу, його переживання, настрої, сподівання саме того часу, коли ці твори збиралися, записувалися з живого народного побутування [13].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В наш час, багато досліджень присвячені вивченню можливості використання різноманітних видів фольклору з метою формування і повноцінного розвитку особистості. Зокрема, протягом останніх років проводились дослідження таких тем: Волкова С.В. “Формування морально-ціннісних орієнтацій учнів 8-9 класів засобами українського та англійського фольклору” (2004); Семенов М.О. Виховання учнів основної і старшої школи засобами фольклористично-етнографічної діяльності (2005); Р.Й. Дуб “Український фольклор та народні традиції в житті дошкільника” (1996); Хазей С.А. “Психологія детской мифологии и фольклора” (1998) та ін.

Якщо говорити про галузь фізичної культури, то тут насамперед слід згадати дослідження професора Приступи, який присвятив цілу монографію особливостям народної фізичної культури. В ній він зокрема наголошує на важливості засобів етнопедагогіки, до яких можна віднести і фольклор, в справі виховання молодого покоління [8, 9]. Професор Цьось в авторефераті “Розви

ток фізичного виховання на території України з найдавніших часів до початку XIX ст.” неодноразово згадує казкові сюжети як джерело історичних фактів[12].

Проте, окремого дослідження особливостей українського фольклору, зокрема, його прозового компоненту, яке б оцінювало зміст тих чи інших творів з точки зору фізичної культури не знаходимо.

Зважаючи на це, метою даного дослідження була оцінка українського прозового фольклору як відображення ставлення народу до прояву фізичних можливостей та вмінь людини.

Завдання дослідження:

1. Дослідити факти згадок прояву різноманітних фізичних якостей в українській фольклорній прозі.
2. Визначити, з чим, насамперед, в прозовому фольклорі пов'язувався хороший фізичний розвиток людини.

Методи дослідження:

- контент – аналіз;
- метод логічних висновків;

Результати дослідження та їх обговорення.

Прозовий фольклор це велика та істотна складова народної творчості. Окрім своєї естетичної, розважальної функції, він служить і певним пізнавальним та інформативним чинником, роль якого в минулому була для людини особливо важливою[10].

Міфологічні сюжети є найдавнішими в епічній традиції кожного народу. Саме з ними пов'язане популярне уявлення про міф як про оповідальний текст (такими постають, зокрема, відомі з давніх писемних джерел ассіро-вавилонські, єгипетські, грецькі та ін. міфи).

Говорячи про український прозовий фольклор слід зазначити, що перші усні казкові твори були тісно пов'язані з язичницькими віруваннями. Подібно до грецької міфології, українська міфологія наділяла героїв тих чи інших оповідань різноманітними якостями і чеснотами, що допомагали їм долати різного роду труднощі. Такими чеснотами, насамперед були хороші фізичні можливості героїв. Пізніше, з поширенням на території України християнства, в казкових оповіданнях все частіше використовується релігійний контекст.

Дослідження міфології вказують на те, що давні богатирі були людьми-напівбогами [3]. Бог дарував їм життя для великих подвигів. Вважалось, що сила богатиря сягає і земного і підземного царства, їм підкорялись усі земні та потойбічні володарі. Такими людьми-напівбогами були Котигорошко, Святогор, Кирило Кожум'яка, Іван Побиван, Дунай богатир, Микула Селянович. Імена багатьох героїв є дуже промовистими: Розпихайгора, Вернидуб, Об'їдайло, Розімнізалізо, Загативода, Слухало, Стрілець тощо. Дослідник українського фольклору Юрій Винничук в своїй праці “Книга Бестій” вказує на наявність в українській міфології людей – велетнів[2]. Цими велетами були Вернидуб, Вернигора, Підопригора, Прудивус. Автор відзначає, що за палицю вони вживали цілі дубові дерева, одним ударом могли ведмедя вбити. Велетні вели завзяту боротьбу з нечистою силою. Ось як описуються можливості цих надлюдей, зокрема, Вернидуба: “...чоловік серед лісу як махне рукою – так дуби й вивертає з корінням”. Або такі описи: “І так їм добре йти: де гора на дорозі – то Вернигора перекине; де ліс – Вернидуб виверне; Де річка – Крутивус воду відверне”.

Науковці вказують на те, що слово “богатир” не зустрічається в історичних пам'ятках до татарської доби. Однак, схоже слово вживалось в мові половців, а саме “багатур” – могутній, сильний чоловік. Галицько – Волинський літопис починає вживати це слово від приходу Батия для означення татарських воєвод. В інших пам'ятках кінця XVст. воно вже набуває значення “герой”.

Дуже багато давніх українських прозових творів описують подвиги героїв – богатирів та зображують деякі їхні особливості. Ось як описуються богатирі в одному з оповідань : “Не відомо, чи вони вмирають, чи як, але виходять із нас. Вийдуть йому літа, він проявить себе та й скриється”. Під виразом “вийдуть йому літа” мається на увазі те, що коли хлопчик досягає певного віку він мужніє і стає богатирем. Цей етап зазвичай підтверджується відповідним вчинком, який вимагає прояву надзвичайних фізичних можливостей. Наприклад, в оповіді “Де живуть богатирі” цей процес описується так: “Як минуло йому дванадцять чи чотирнадцять літ і хтось

його побив, він ухопив із нього шапку, підняв плечем угол у коморі, поклав під нього ту шапку і знов спустив угол, а сам не знати де й дівся”. Або такий опис про хлопчика, який служив в господаря: “Навалили на віз зрубаного дерева та й застрягли в болоті. ...слухав-слухав хлопець як господар його лає, а далі як ухопив цілу колоду за грубший кінець, підняв, як свічку, та як ударив тим кінцем у землю, то колода аж на цілий сажень в неї угналась. Тоді пішов собі, куди треба йому було” [5].

Деякі дослідники, зокрема Віктор Давидюк, акцентують увагу на тому, що схожі згадки виявив певних фізичних можливостей юнаками, насправді є казковими описами давніх ініціацій. Автор наголошує на відтворенні в казкових оповідях різноманітних форм та видів ініціацій, пройшовши які, той чи інший юнак стає більш мужніми, успішними, знаходять своє щастя. Детальне висвітлення фактів різноманітних випробувань, які проходять казкові герої, нажаль, неможливе в межах однієї наукової статті, саме тому, ми вкажемо лише на найбільш характерні ознаки випробувань, що зустрічаються в казкових описах.

Насамперед, слід звернути увагу на те, що переважна більшість казкових героїв є юнаками, що лише готуються до повноцінного дорослого життя: “дійшло до літ – час їм женитись”. Аби стати повноцінним мужчиною – воїном герой оповідання повинен відбути або далеку подорож, або важкий двобій з злими силами, або виконати в короткий термін якесь важке господарське завдання: “ліс викорчувати, пшеницю виростити, млин збудувати, сад посадити”. Серед чеснот, які повинен використати герой в ході випробувань дослідники виділяють: **відвагу, кмітливість** (хитрощі), **витривалість, силу, милосердя (вияв поваги до предків)**.

В оповіданні “Царевич-дурень” блудний син долає три перешкоди: одну – при допомозі хитрощів, подарованих предком за милостиню, другу відвагою, третю витривалістю, сидячи в колодязі куди його кинули рідні брати. Цікаво, що такий варіант ініціації був класичним для мисливців. Схожий ритуал існував в австралійських аборигенів, де знесиленого ініціанта залишали в хащах.

Отже, запорукою успішності проходження того чи іншого випробування було володіння героєм цілим комплексом морально-вольових та фізичних якостей. Цікаво, що дуже часто двобій, далека подорож чи якесь інше завдання вимагало комплексного прояву цих якостей. В таблиці 1. показано основні якості якими повинен був володіти герой – богатир.

Таблиця 1

Прояви морально – вольових та розумових якостей	<i>Відвага, кмітливість, милосердя, хитрість</i>
Прояви фізичних можливостей	<i>Сила, витривалість, спритність</i>

В казкових оповіданнях досить часто згадується певна вікова межа, яка символізує закінчення одного і перехід до іншого життєвого етапу. Часто, цей перехід відбувається саме через прояв надзвичайних, надлюдських фізичних можливостей. Зокрема, в оповіді “Переказ про богатирів” [4] сказано так: “Богатир родиться таким, що одразу вже розуміє все, що розуміють тільки дорослі люди, але ні сили своєї ні розуму він не має виявляти до 20 літ.”; “Коли богатиреві буде 20 літ і до того часу ніхто його не знає, то для його богатирської сили буде іспит...”. Таким іспитом, зазвичай, виступає певний двобій суперником в якому найчистіше є змії, який здавна в народній уяві був уособленням всього лихого, що траплялось в людському житті. Вважалось також, що якщо двобій відбудеться у визначений час (тобто коли юнак вступить у необхідні літа), то богатир переможе і пройде випробування, якщо ж іспит відбудеться передчасно – то юнак може загинути: “Коли богатира до 20 років не пізнали, то змія він неодмінно подолає. Але ж як трапилось, що він не оберігся і стало відомо хто він такий, то в ту ж годину він мусить іти на випробування”. Далі говориться про те, що результатом такого передчасного двобою є обопільна смерть: “обидва попадали мертві, добившись до краю”. Можливо, тут мається на увазі те, що в одному випадку юнак є достатньо дорослий і підготовлений до випробування, саме тому гідно його проходить, в іншому – випробування є передчасним, не маючи достатньої сили та могутності герой не проходить іспит.

Ось яку згадку знаходимо в оповіданні “Богатир – семиліток” [10]: “Богатирі – семилітки, або близнята, – до семи літ живуть у батька матері, а як приходять уже їм час виряджатись на свій острів, то перше вони що – небуть таке подіють, або млин перевернуть, абощо, а потім вони вже ніякої шкоди не роблять”. Важко сказати чому богатиря тут згадують саме як семилітка. Можливо, тут відображений колишній звичай виховання воїнів, який зокрема використовувався лицарями Європи а також і в Київській Русі, коли з семи років дитину (хлопчика) забирали від батьків і віддавали на навчання до того чи іншого воїна.

Герої казкових оповідань зображувались свого роду надлюдьми. В той же час вони не вважались богами. Людська свідомість та уява не дозволяли собі перетинати умовну межу між людським та божественним світом. Варто згадати і той факт, що язичницькі боги теж наділялись великими можливостями, і, подібно до людини, зображувались сильними і добре фізично розвинутими. Так вважалось, що Велес (або Волос – бог скотарства та багатства) наділяє людей талантом, фізичними даними, високим зростом, гарним голосом, слухом. Він – батько велетнів; вол – могутній, великий. Бог сонця Дажьбог – уявлявся як гарний, сильний парубок, молодий князь, заступник плугарів та засівателів. Він наділяв людину фізичною силою, здоров'ям, мудрістю, майстерністю. Головний Руський бог Перун уявлявся як високий, плечистий, чорноволосий; мав велику голову та золоту бороду (мед по бороді тече). В правій руці – лук, в лівій – стріли. Найсильніший у природі, боровся зі злими силами [1].

Як зазначав відомий дослідник українського фольклору І. Нечуй-Левицький: “Форми українських міфів мають одну характерну прикмету: вони дуже близькі до природних форм. В давній українській фантазії не простежується схильність до негарних, неестетичних велетенських міфічних образів, до величезних та страшних богатирів з антинатуральними інстинктами, що притаманне для міфології інших народів, скажімо германських. Український народ в своїх міфах держиться міри; його фантазія не любить переступати за границі ненатуральних форм; вона любить правду та естетичність” [7].

Підводячи невеликий підсумок, можна говорити про те, що форми, в які склалася давня українська міфологія, були реальними образами, взятими з землі. Молода душа наших предків ще не могла думати логічними мислями і мусила кликати собі на допомогу фантазію. Всі образи для своєї релігії давні українці мусили брати з природи, яка повністю пронизувала побут тодішньої людини, як і всі народи з давніх-давен в своїй міфології переносили, насамперед, землю на небо. Ось чому й вийшло так, що все в міфології, що справді діється на небі, все те ніби діялось десь на землі. Схематично цей процес можна відтворити так:

Як бачимо, герої – богатирі володіли як людськими чеснотами (сила, здоров'я, моральні якості) так і деякими можливостями богів (максимальні прояви тих чи інших людських можливостей).

Висновки

В українській міфології згадки про надзвичайно могутніх людей зустрічаються ще в дохристиянський період. Можна говорити про те, що такі люди займали особливе місце в уяві наших предків – вони вважались захисниками та оборонцями від усього лихого. Дохристиянські казкові оповідання тісно пов'язують прояви людських можливостей з давніми язичницькими віруваннями в могутність богів, саме вони нібито наділяли людину цими можливостями. Пізніше в українських міфах з'являється таке означення як богатир.

Серед дослідників прозового фольклору не знаходимо спільної думки стосовно того ким насправді були богатирі: людьми – напівбогами, чи юнаками, які пройшовши те чи інше випробування ставали могутніми чоловіками – воїнами. В українських оповіданнях бачимо велику повагу

до хорошого фізичного розвитку, який, поруч з наявністю відповідних морально – вольових якостей, вважався запорукою успішності тої чи іншої діяльності, особливо різного роду випробувань.

Література

1. Виклади давньослов'янських легенд, або міфологія. Упорядник Головацький Л.Ф. – К.: Довір, 1991. – 91 с.
2. *Винничук Юрій*. Книга Бестій. – Львів: ЛА “Піраміда”, 2003. – 292 с.
3. *Войтович Валерій*. Українська міфологія. – К: Либідь, 2002. – 664 с.
4. *Грушевський М.* Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. – К., 1993. – т. IV. – Кн. 1. – С. 70 – 71
5. *Манжура И.* Сказки и пословицы и т.п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губ. – Харьков, 1890. – Т. 4. – Вып. 2. – С. 8 – 9
6. *Мишанич Степан*. Фольклористичні та літературознавчі праці: Том 2. – Донецьк. Донецький національний університет, 2003. – 470 с.
7. *Нечуй-Левицький Іван*. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. – 2-ге видання. – К.: Обереги, 2003 – 144 с.
8. *Пристапа Є.* Народна фізична культура українців. – Л.:УСА, 1995 – 254 с.
9. *Пристапа Є.Н.* Становлення і розвиток педагогічних основ української народної фізичної культури: Автореф. дисс. ... д-ра пед. наук. – К., 1996.
10. *Савич*. Заметки о малорусских семилетних богатырях или близнецах. – Киевская страница. – К., 1889. – Кн. 3.
11. Українська усна народна творчість: Підручник. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Знання – прес, 2003. – 591 с.
12. *Цьось А.В.* Розвиток фізичного виховання на території України з найдавніших часів до початку ХІХ ст.: Автореф. дисс. ... д-ра наук з ф.в. і с. – Харків, 2005. – 40 с.
13. www.ostriv.in.ua/index.php

НЕКОТОРЫЕ ФАКТЫ ПРОЯВЛЕНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ЧЕЛОВЕКА В УКРАИНСКОЙ МИФОЛОГИИ

Андрей МАНДЮК, Юрий ПЕТРИШИН

Львовский государственный университет физического воспитания

Цель исследования: оценка украинского прозового фольклора как отобразителя отношения народа к проявлению физических возможностей и умений человека.

Задачи исследования:

1. Исследовать факты проявления физических возможностей человека отраженных в украинской фольклорной прозе.
2. Определить, с чем, в первую очередь, в прозовом фольклоре связывалось хорошее физическое развитие человека.

Методы исследования:

- контент – анализ;
- метод логических выводов;

Аннотация. В статье анализируются особенности отображения в украинских мифах, легендах и сказочных историях проявления физических возможностей. Также, в статье исследуются причины и первоисточники, которые послужили возникновению именно таких описаний деятельности человека, которая требовала владения некоторыми морально – волевыми и физическими качествами. Отдельно упоминаются давние инициации и их связь с призовым фольклором.

Ключевые слова. сила, физические качества, мифология, инициации.

SOME SAMPLES OF HUMAN PHYSICAL ABILITIES IN THE UKRAINE MYTHOLOGY

Andriy MANDIUK, Yuriy PETRYSHYN

Lviv State University of Physical Culture

Aim of the research: to analyze Ukrainian prose folklore as means of reflecting people's attitude towards the manifestation of human physical abilities and skills.

Tasks of the research:

1. To research the mentioning of human physical qualities manifestation in Ukrainian folklore prose.
2. To define the attitudes towards good physical development of a human being as reflected in the folklore prose.

Methods of research: method of logical conclusions, content analysis.

Abstract. The given article is focused on the analysis of different physical abilities as being reflected in the Ukrainian folklore prose. Moreover, the article studies origins and reasons for describing the given activities of a human which implied the possession of certain moral principles and physical abilities. Some trials and their connection with mythology and prose folklore are mentioned as well.

Key words: strength, physical abilities, saying, principles.